

СОЦІАЛЬНА І ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА

УДК 351.75:330.59

С.В. Бєлай

кандидат військових наук, старший науковий співробітник
Академія внутрішніх військ МВС України

МІСЦЕ КРИЗОВИХ ЯВИЩ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Визначено місце кризових явищ соціально-економічного характеру серед складових національної безпеки та в системі забезпечення національної безпеки. Надано визначення системи національної безпеки. Зазначено перспективні заходи державних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру.

Ключові слова: національна безпека, державне управління, кризові явища, державні механізми протидії.

I. Вступ

Події сьогодення наводять яскравий приклад виникнення численних кризових явищ у країнах світу. Світова фінансова криза та її економічні наслідки негативним чином вплинули на соціальну складову європейського суспільства. Ще й досі країни Європейського Союзу не в змозі подолати проблеми соціального забезпечення населення, що призводить до виникнення численних акцій протесту. Україна не є винятком у цьому питанні, кількість акцій непокори зростає, залежно від розгляду та прийняття нормативно-правових документів, що спрямовані на зменшення фінансування соціальної складової бюджету.

Умови глобалізації висунули нові загрози існуванню традиційному устрою життя. У країнах північної Африки “Революції фейсбуку” довели нездатність державних силових структур щодо забезпечення національної безпеки. Все це, безперечно, доводить актуальність дослідження питання забезпечення національної безпеки держав у цілому та України зокрема.

Загрозливими кризовими явищами соціально-економічного характеру на сьогодні в українському суспільстві є бідність та злиденність населення, значна майнова диференціація, відсутність середнього класу, низький рівень та якість життя. За таких умов особливого значення набуває визначення місця цих явищ у системі забезпечення національної безпеки.

Питаннями забезпечення національної безпеки займається значна кількість провідних учених. Дослідження Г. Ситника стосуються державного управління у сфері забезпечення національної безпеки [1], Г. Но-

вицького – теоретико-правовим основам забезпечення національної безпеки України [2]. Теоретичним обґрунтуванням системи забезпечення національної безпеки присвячені праці В. Ліпкана [3], М. Сунгуровського [4]. Стратегічному плануванню у сфері забезпечення національної безпеки приділяли увагу В. Горбулін, А. Качинський [5]. Адміністративно-правові засади управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави розглянуті Г. Пономаренко [6]. Блоку економічної безпеки та протидії економічній злочинності присвячено ряд праць О. Користіна [7], В. Білоуса [8], В. Коваленка [9]. Соціальні детермінанти національної безпеки були розглянуті А. Баландою [10], проблеми соціальної безпеки – О. Давидюком [11]. При цьому дослідженню кризових явищ саме соціально-економічної в системі забезпечення національної безпеки не приділено достатньої уваги.

II. Постановка завдання

Метою статті є визначення місця кризових явищ соціально-економічного характеру серед складових національної безпеки та в системі забезпечення національної безпеки.

III. Результати

Відповідно до Закону України “Про основи національної безпеки”, “національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам...” [12].

Ключовою фразою у цьому визначенні є захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави. Під національними інтересами розуміються життєво важливі матеріальні, інте-

лектуальні й духовні цінності Українського народу як носія суверенітету та єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [12].

Загрозами національній безпеці називають наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво

важливим національним інтересам України [12]. Кризові явища соціально-економічного характеру створюють загрози забезпеченню матеріальних, інтелектуальних і духовних цінностей і в системі забезпечення національної безпеки набувають особливо важливого значення. На рис. 1 наведено місце кризових явищ соціально-економічного характеру серед складових національної безпеки.

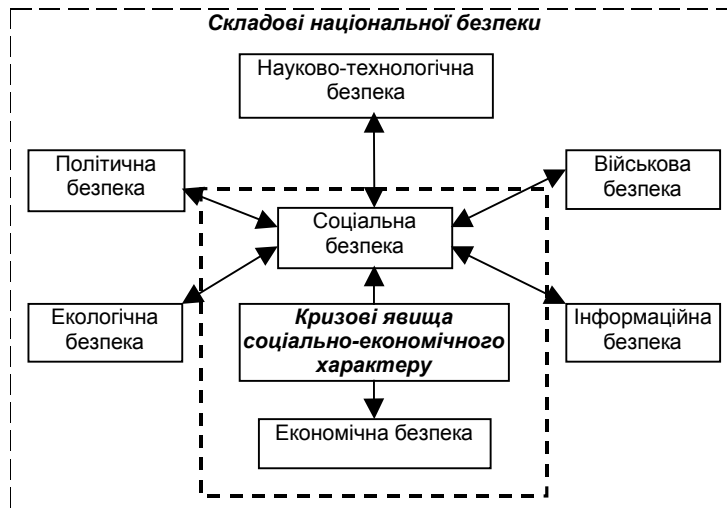

Рис. 1. Місце кризових явищ соціально-економічного характеру серед складових національної безпеки

Соціальна безпека інтегрує в собі всі види безпеки, такі як: економічна, політична, військова, інформаційна, екологічна, науково-технологічна та ін. Умови сьогодення доводять, що найбільш небезпечним є саме синергетичний синтез економічної та соціальної небезпеки, а саме вплив економічних криз на соціальну безпеку. У такому випадку виникають кризові явища соціально-економічного характеру.

Законі України “Про основи національної безпеки України” наведено загрози національним інтересам і національній безпеці України в соціально-економічній сфері: невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам; неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; криза системи охорони здоров’я і соціального захисту населення, як наслідок – небезпечне погіршення стану здоров’я населення; поширення соціальних хвороб, зокрема наркоманії та алкоголізму; загострення демографічної кризи, посилення тенденції старіння нації; зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних верств суспільства; прояви моральної та духовної деградації суспільства; зростання дитячої та підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва; неконтрольовані міграційні процеси, відплив із країни кваліфікованої

робочої сили; зменшення чисельності населення та його природного зростання [12].

До цього переліку можна додати такі загрози: зростання кількості населення, яке проживає за межею бідності; значна майнова диференціація населення (збільшення фінансового розриву між доходами бідних та заможних громадян); малий відсоток населення, який формує середній клас держави; зростання соціальної напруженості в суспільстві, готовність населення до активних дій, зростання ймовірності появи масових заворушень. Отже, у системі забезпечення національної безпеки необхідно розробляти та впроваджувати ефективні державні механізми протидії цим явищам. Доречно зазначити, що на сьогодні в чинних нормативно-правових документах відсутнім є поняття системи забезпечення національної безпеки.

Зазначене поняття було сформульовано в Концепції (основи державної політики) національної безпеки України 1997 р., яка вже втратила чинність [13]. У Концепції було зазначено, що “...для формування збалансованої державної політики та ефективного проведення комплексу узгоджених заходів щодо захисту національних інтересів у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах створюється система забезпечення національної безпеки України. Система забезпечення національної безпеки – це організована державою

сукупність суб'єктів: державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян, об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту національних інтересів, що здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України" [13].

Наразі в Законі України "Про основи національної безпеки" [12] це поняття є відсутнім. У наукових публікаціях вітчизняних учених існує думка, що це визначення доцільно знову надати в законодавчому акті. Наразі ведуться сучасні дослідження в цьому напрямі.

Найбільш суттєво дослідив термінологію поняття системи забезпечення національної безпеки у своїх дослідженнях В. Ліпкан. За його думкою, термін "узгодженість" неправильно застосовується у визначенні Концепції, оскільки система позбавляється зворотних зв'язків, а це є суттєвим моментом, за якого втрачається сам зміст системи управління. Отже, краще використовувати термін "взаємодія", за якої система прямих і зворотних зв'язків працюватиме в повному обсязі [3, с. 57–58].

В. Ліпкан провів аналіз існуючих підходів до трактування поняття системи забезпечення національної безпеки та визначив чотири основних, у яких система національної безпеки визначається: кризь формулу адекватності загроз і засобів, які мають вживатися; кризь формулу гарантій і механізмів; через здатність держави захищати свої інтереси; з урахуванням напрямів забезпечення власного розвитку.

Отже, підсумовуючи своє дослідження В. Ліпкан, надає таке визначення системі забезпечення національної безпеки: система теоретико-методологічних, нормативно-правових, інформаційно-аналітичних, організаційно-управлінських, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, кадрових, науково-технічних, ресурсних та інших заходів, спрямованих на забезпечення процесу управління загрозами та небезпеками, за якого державними і недержавними інституціями гарантується прогресивний розвиток українських національних інтересів, джерел духовного і внутрішнього добробуту народу України, ефективне функціонування самої системи забезпечення національної безпеки України [3, с. 63]. Однак, аналізуючи це поняття, доходимо висновку, що питання взаємодії державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян теж не зазначено.

М. Сунгуровський надає таке визначення системі забезпечення національної безпеки: це організована державою сукупність суб'єктів (державних органів, громадських органі-

зацій, посадових осіб, громадян та їх спілок), об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту національних інтересів, які здійснюють свою діяльність у цій сфері відповідно до визначених у законодавстві України функцій, механізмів їх виконання [4]. Як бачимо, його основою є визначення з Концепції, однак до сукупності суб'єктів додано спілки громадян, що на сучасному етапі становлення громадянського суспільства в Україні є вкрай актуальним. Термін "узгодженість" автор у визначенні оминув.

Виходячи з наведеного вище, на наш погляд, для надання визначення системи забезпечення національної безпеки доцільно розглянути філософське поняття "система" (від грец. *systēma* ціле, що складене з частин; з'єднання) – сукупність елементів, що перебувають у відносинах і зв'язках один з одним, яка утворює певну цілісність, єдність [14]. Визначення, яке було подано в Концепції [13], відповідає визначенню системи, тому доречно за основу визначення взяти визначення з Концепції.

На наш погляд, *система забезпечення національної безпеки* – це організована державою сукупність суб'єктів: органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, окремих громадян та їх об'єднань, які перебувають у відносинах і зв'язках один з одним, утворюючи певну цілісність, єдність, об'єднані цілями та завданнями щодо захисту українських національних інтересів, ефективного функціонування самої системи забезпечення національної безпеки України і здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України.

Таким чином, з наведеного вище можна визначити таку структурну схему системи забезпечення національної безпеки та місця в ній кризовим явищам соціально-економічного характеру (рис. 2).

У системі забезпечення національної безпеки органи державної влади та місцевого самоврядування (в обсязі делегованих їм повноважень) є представниками влади, що виконують завдання із забезпечення національної безпеки. Представниками громадянського суспільства, які беруть участь у захисті українських національних інтересів, є громадські організації, окремі громадяни та їх об'єднання. Зазначені суб'єкти забезпечення національної безпеки перебувають у відносинах і зв'язках один з одним та протидіють кризовим явищам соціально-економічного характеру як найбільшій загрози національним інтересам.

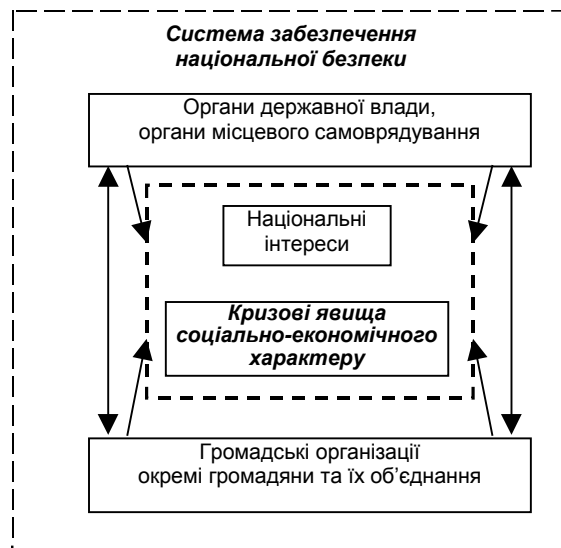

Рис. 2. Місце кризових явищ соціально-економічного характеру в системі забезпечення національної безпеки

У сфері загроз національній безпеці вибудується відповідна ієрархічна лінія: виникнення економічної кризи призводить до появи кризових явищ соціально-економічного характеру (високий рівень безробіття, відсутність середнього класу в суспільстві, значна майнова диференціація населення, бідність і злиденність населення, високий рівень корупції), які, у свою чергу, призводять до появи соціальних конфліктів.

Отже, на кожному з перелічених рівнів необхідні адекватні й ефективні дії органів державної влади. Таким чином, виходячи з наведених вище загроз? можна схематично зазначити перспективні заходи механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру (рис. 3).

Рис. 3. Перспективні заходи механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру в системі забезпечення національної безпеки

Запровадження державних цільових програм як перспективних заходів механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру є дуже актуальним напрямом. Насамперед такі програми необхідно розробляти та впроваджувати для боротьби з наслідками світової економічної кризи в економіці України. Програми необхідно розробляти для підвищення рівня та якості життя населення за такими напрямками: подолання бідності і злиденності; боро-

тба з корупцією; зменшення майнової диференціації населення; нарощування середнього класу в суспільстві, який є запорукою державного розвитку.

Отже, до основних завдань органів державної влади та місцевого самоврядування в системі забезпечення національної безпеки з протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру доцільно віднести: підвищення рівня та якості життя населення; забезпечення ефективного соціального за-

хисту населення; забезпечення умов для збільшення рівня народжуваності та зменшення рівня смертності населення в регіонах; ліквідація соціальної напруженості в регіонах (особливо в регіонах з високим рівнем криміногенної обстановки); недопущення виникнення в регіонах гострих соціальних конфліктів тощо. Наразі за наведеними завданнями представникам громадянського суспільства (громадські організації, окремі громадяни та їх об'єднання) в законодавстві України практично не визначено місця. Тому в майбутньому доцільним є проведення досліджень у цьому напрямі.

IV. Висновки

На основі зазначеного в підрозділі можна зробити такі висновки:

1. Поява кризових явищ, що містять соціально-економічну складову, вимагають від уряду держав прийняття своєчасних та ефективних управлінських рішень і займають центральне місце серед загроз суспільству в системі забезпечення національної безпеки.

2. На сьогодні в чинних нормативно-правових документах відсутнім є поняття системи забезпечення національної безпеки, яке необхідно юридично затвердити.

3. Аналіз кризових явищ соціального походження визначив, що найбільш гострими, масовими і соціально небезпечними кризовими явищами є явища, породжені низьким рівнем життя населення та невирішеністю соціальних проблем. Вони є підґрунтям тяжких соціальних конфліктів, що виникають між населенням та владою. Отже, найбільш доцільним та актуальним у майбутньому є вивчення кризових явищ саме соціально-економічної природи та розроблення механізмів протидії цим явищам.

Список використаної літератури

1. Ситник Г.П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / Г.П. Ситник ; Національна академія державного управління при Президентові України. – К., 2004. – 36 с.
2. Новицький Г.В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України : моногр. / Г.В. Новицький. – К. : Інтертехнологія, 2008. – 496 с.
3. Ліпкан В.А. Національна безпека України : навч. посіб. / В.А. Ліпкан. – 2-ге вид. – К. : Изд. КНТ, 2009. – 576 с.
4. Сунгуровський М. Методологічний підхід до формування системи національної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/article.php?news_id=111.

5. Горбулін В.П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.
6. Пономаренко Г.О. Управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави: адміністративно-правові засади : монографія / Г.О. Пономаренко ; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. – Х. : Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. – 448 с.
7. Користін О.Є. Економічна безпека : навч. посіб. / О.Є. Користін. – К. : Правова Єдність, 2010. – 368 с.
8. Білоус В.Т. Координація управління правоохоронними органами України по боротьбі з економічною злочинністю (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / В.Т. Білоус ; Національна академія державної податкової служби України. – Ірпінь, 2004. – 443 с.
9. Коваленко В.В. Організація профілактики економічної злочинності в Україні) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / В.В. Коваленко ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2004. – 398 с.
10. Баланда А.Л. Соціальні детермінанти національної безпеки України: теорія, методологія, практика : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.07 / А.Л. Баланда ; НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень. – К., 2008. – 40 с.
11. Давидюк О.О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників [Електронний ресурс] / О.О. Давидюк // Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства праці та соціальної політики України та НАН України. – Режим доступу: <http://cpsr.org.ua/?pr=6>.
12. Про основи національної безпеки України : Закон України від 15.12.2005 р. № 3200-IV // Відомості Верхов. Ради України. – 2005. – № 39. – Ст. 351 (з наст. змін. та доп.).
13. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. № 3/97-ВР // Відомості Верхов. Ради України. – 1997. – № 10. – Ст. 85 (з наст. змін. та доп.).
14. Философская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/3310/СИСТЕМА.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2013.

Белай С.В. Место кризисных явлений социально-экономического характера в системе обеспечения национальной безопасности Украины

Определено место кризисных явлений социально-экономического характера среди составляющих национальной безопасности и в системе обеспечения национальной безопасности. Дано определение системы национальной безопасности. Указано перспективные мероприятия государственных механизмов противодействия кризисным явлениям социально-экономического характера.

Ключевые слова: национальная безопасность, государственное управление, кризисные явления, государственные механизмы противодействия.

Belay S. Place the crisis socio-economic system in Ukraine's national security

The article demonstrated the relevance of the investigation of the national security in general and Ukraine in particular. The analysis of the national security categorical apparatus has been conducted.

The place of the socio-economic crisis among the components of the national security has been mentioned. It is pointed out that social security integrates all kinds of security such as: economic, political, military, informational, environmental, scientific, technological and others. It is shown, that the most dangerous is the synergistic fusion of economic and social risks, such as the impact of economic crises on the social security in the form of the socio-economic crises.

It was determined that at present time in the current legal documents the concept of national security is missing. This article provided the definition of the term "national security" – a state-organized set of subjects: public authorities, local governments, public organizations, individuals and associations who are in relationships and connections with one another, are forming a certain integrity, unity, are united by goals and objectives of the Ukrainian national interests protection, of the Ukrainian national security efficient functioning and carry out coordinated activities within the legislation of Ukraine.

The structural diagram of the national security providing and the places socio-economic nature crises in it has been developed. It is determined that in the system of national security providing local self-government (in the frames of their responsibilities) are the authorities that perform the tasks of national security providing. The civil society representatives, participating in the protection of Ukrainian national interests, are public organizations, individuals and their associations.

It is found that in the field of national security threats is constructed corresponding hierarchical line: the emergence of the economic crisis leads to the socio-economic problems (high unemployment, lack of middle-class society, high property differentiation of population, poverty and misery of the population, high levels of corruption) which in their turn lead to the emergence of social conflicts.

The prospective measures mechanisms of the socio-economic crises responding in the national security system has been shown. The basic task of the socio-economic crises countering has been identified: improving of the level and quality of the life; providing of the effective social protection; ensuring of the conditions for the increase of birth rate and reducing of the mortality in the region; the liquidation of the social tensions in the region (especially in areas with high level of crime); prevention of the emergence in areas of acute social conflicts and so on.

Key words: national security, public administration, crisis, government response mechanisms.